

ТВОРЧИСТЬ СЕРГІЯ МУШНИКА ПІД ПРИЗМОЮ ЛІТЕРАТУРНОЇ КРИТИКИ 1940–1980 РР.

На сучасному етапі розвитку літературознавства після десятиліття «відкидання» й «замовчування» спостерігаємо актуалізацію досвіду письменників радянської епохи, зумовлену прагненням дослідників відтворити без ідеологічних викривлень літературний процес ХХ століття.

Наше звернення до творчого доробку С. Мушника в контексті тогочасного літературного процесу – один із кроків у цьому напрямку, оскільки попри всі спроби проаналізувати спадщину письменників-соцреалістів, творчість багатьох із них до цього часу залишається поза увагою літературознавців.

Сучасних літературознавчих праць, присвячених творчості С. Мушника наразі ще немає. Його творчий доробок був об'єктом дослідження в статтях радянських критиків В. Бойка, В. Бондаря, В. Борового, В. Бояновича, Г. Гельфандбейна, Ю. Герасименка, Г. Дем'янчука, В. Єськова, В. Логвіна І. Муратова, Ю. Петрова, С. Славича, В. Тимченка, В. Холодкова, О. Юрченка, В. Ясенця та ін. Проте загальні тенденції у рецепції його творчості критиками ХХ століття не були проаналізовані, тож у статті ми намагаємося розв'язати цю проблему.

Мета і завдання статті: розглянути прижиттєві критичні статті та рецензії, присвячені творчому доробку С. Мушника, відтворити без ідеологічних викривлень життєвий і творчий шлях письменника, наголосити на тих елементах біографії, що вплинули на формування його письменницького світогляду й з'ясувати основні тенденції щодо рецепції та інтерпретації творчого доробку Сергія Мушника, які склалися у вітчизняному літературознавстві.

Сергій Мушник починає своє активне входження в літературу відразу по закінченню Великої Вітчизняної війни. У глосі «Сергій Мушник» біо-бібліографічного словника «Українські письменники» сказано, що його першою публікацією був вірш «Чоботи», надрукований у журналі «Дніпро» у 1946 році [21].

У статтях В. Борового, Ю. Герасименка та В. Ясенця теж знаходимо розповіді про публікацію цього вірша у «Дніпрі», а також про «великого теплового листа» [5] від редактора журналу А. Малишка.

Проте перша публікація була значно раніше, ще в передвоєнні роки. У 1938 році в Харкові було випущено колективну збірку «Щаслива юність», за сприянням керівника одного з літературних гуртків Палацу піонерів і школярів ім. Постишева В. Бичка. До цієї збірки також потрапила поезія старшокласника С. Мушнікова «Дума про Сергія Лазо». Саме за неї, як пише В. Бойко, «юний

поет отримав гонорар у вигляді вишиваної української сорочки, яку мати потім зберігала всю війну» [1].

Війна застала Мушнікова на першому курсі філологічного факультету Харківського університету. Через хворобу очей він не був військовозобов'язаним, проте пішов на фронт добровольцем. А у 1944 році у фронтовий блокнот він записав свою славнозвісну поезію «Чоботи», що й відкрила йому дорогу в літературне життя.

Згодом, будучи студентом Московського літературного інституту ім. М. Горького, на II Всесоюзній нараді молодих письменників у 1951 році, де С. Мушник читав цей же вірш, отримав схвальні відгуки досвідчених радянських літераторів, зокрема С. Маршака та О. Твардовського.

Таку подію не обійшла стороною радянська критика. До вже згаданих нами прізвищ додамо лише К. Ваншенкіна, що будучи очевидцем дебюту С. Мушника, згадує це у своїх «Начерках до роману», опублікованих у журналі «Вопросы литературы» в 1971 році.

Загалом, за життя С. Мушника світ побачив дев'ятнадцять поетичних збірок і шість книжок повістей та оповідань. На вихід кожної книги активно реагувала критика. Рецензії з'являлись у популярних на той час газетах та журналах, зокрема в «Дніпрі», «Красном знамени», «Літературній газеті», «Літературній Україні», «Ленінській зміні», «Прапорі» та ін.

Перша збірка «Моя земля» (де автор, відкинувши «російський» суфікс «-ов», підписався вже як Мушник), вийшла в 1949 році й загалом була позитивно оцінена критикою. Проте автори рецензій (С. Славич, В. Холодков, О. Кудовін) розповідають про збірку оглядово, не вдаючись до конкретного аналізу поезій [18].

Прагнучи слідувати тенденціям, що панували на той час в офіційній радянській літературі, С. Мушник видає в 1951 році другу збірку поезій під назвою «У широкому степу». У ній він намагається зобразити трудові будні радянських людей, здебільшого колгоспників.

Автори критичних статей, що за предмет дослідження мали збірку «У широкому степу», наголошують на художній бідності поезій, зазначають, що «здавалося б, що ідейно-художній рівень віршів, вміщених у цій другій збірці, мав би бути значно вищий, ніж у попередній. На жаль, це не так» [8]. Або ж: «Деякі вірші носять характер інформаційний, – пише В. Єськов, – в них розповідається про якусь подію, і поет ніякого художнього узагальнення не подає» [8]. А С. Славич і В. Холодков зазначають: «Перед подіями сьогоденного дня, він [Мушник] проявляє деяку пасивність» [18].

Така авторська пасивність засуджувалась тогочасною критикою і літературознавством, а публіцистика, що пропагувала соціалістичний реалізм як творчий метод писала: «Соціалістичний реалізм не реєструє пасивно факти, а систематизує факти, щоби показати головне й основне ... Соціалістичний реаліст не просто описує відносини, а активно ставиться до цих відносин, прагнучи змінювати їх в напрямі соціалістичного розвитку» [19, 6]. Тож, уже в

рецензіях на перші збірки письменника, від автора вимагалось чіткого слідування канону соціалістичного реалізму.

С. Мушник, захистивши в 1955 році дипломну роботу – цикл віршів під назвою «Де тече Донець» у Московському літературному інституті, видає третю збірку своїх поезій під такою ж назвою. Збірка була перекладена російською мовою й видана в Москві в 1956 році. У цьому ж році в Києві виходить ще одна збірка поета «Подих життя». У них С. Мушник намагався відтворити «биття пульсу сучасності», як пише О. Гольдев у своїй рецензії [6].

В. Федоров визначив «Подих життя» найбільш зрілою із чотирьох книг С. Мушника, а це за його словами «вірне свідчення того, що поет на правильному шляху» [20], в цій же рецензії критик зазначає, що ліричний голос Мушника «змужнів, вірші стали глибшими, більш проникливими» [20].

А після виходу збірки «Полудень», критика відзначила зрілість С. Мушника як поета: «він має сили і хист писати справді високо поетичні твори, ... він на порозі свого поетичного полудня» [17].

У наступні кілька років С. Мушник видає ще три поетичні збірки: «Вітре часу», «Дороги покоління» (1960), «Здрастуйте, люди!» (1961). Критика доволі схвально відгукнулася на вихід кожної з них, було відзначене поетичне зростання автора. Особливо зацікавили рецензентів поеми «Заводська сторона», «Напуток» та «Три ночі», що друкувалися в попередніх збірках. Але разом у такій послідовності тепер були опубліковані в «Дорогах покоління» в перекладі російською.

«Три поеми – три сходинки в творчості молодого поета. Коли читати їх одна за одною, то складається враження, наче ти бачиш людину, що сходить на гору звивистим кам'яним шляхом», – зазначає у своїй рецензії М. Далада [7]. Критик також вважає, що перша поема є найслабшою в поетичному плані, у другій «рука автора твердіша, голос звучить сильніше і самотніше» [7], а третя найбільш досконала.

Ми погоджуємось з думкою М. Далади. Дійсно, перша поема «Заводська сторона» має цікавий сюжет, але недосконале поетичне втілення: слабкі рими, відсутність яскравих образів тощо. Поема «Напуток» художньо сильніша, більше розкриває психологію головного героя, його відчуття й переживання. А «Три ночі» вже після виходу збірки «Подих життя» була позитивно схвалена О. Гольдевим [6] та В. Федоровим [20].

Про творче зростання Мушника-поета свідчить і внутрішня видавнича рецензія на збірку «Вітер часу» В. Мисика, який позитивно оцінює як нову збірку, так і всю творчість Мушника: «Нова збірка С. Мушника читається з інтересом, як і все, що виходить з під пера цього обдарованого поета. Він достатньо талановитий, щоб не схилитися перед літературними умовностями і шаблонами і черпати матеріал безпосередньо з життя» [12].

У 1964 році С. Мушник видає збірку віршів-загадок для дітей дошкільного віку «Що воно за штука?». На неї відгукнувся В. Чорний у журналі «Дошкільне виховання». У статті автор досить позитивно характеризує

збірку, і схвалює ініціативу Мушника писати віршовані загадки. Проте він називає основну хибу збірки, а саме невідповідність багатьох загадок віковій категорії читачів. «Майже третина загадок за своїм змістом або за тими подіями, про які в них йдеться, непридатна не лише для дошкільників, а й для дітей молодшого шкільного віку [22, 38], – зауважує критик.

Захоплення дитячою літературою і вихід збірки віршових загадок не було несподіванкою у творчості С. Мушника. Ще в 1958 році вийшла збірка віршів для дітей «Діла хлоп'ячі», але жодних відгуків не отримала. Одинадцятю книгою Сергія Мушника стала збірка повістей та оповідань «Юга», видана у Харкові в 1965 році. У «Соціалістичній Харківщині» в цьому ж році була надрукована досить схвальна рецензія М. Миценка.

На думку критика, С. Мушник не випадково взявся за перо новеліста, адже ним керувало прагнення розповісти читачеві пережите та побачене, почуте. Рецензент відзначає, що «стиль мови образної системи Мушник-прозаїк дуже нагадує Мушника-поета» [13].

У 1967 році виходить друга збірка прозових творів С. Мушника «Повісті північної прохідної» про робітників індустріального Харкова.

Звернення С. Мушника до робітничої тематики розпочинається ще в його поезії, проте, на нашу думку, найбільшого свого вираження знає саме у прозових текстах. Таке зацікавлення пов'язане, по-перше, з літературними вимогами того часу, а по-друге, з біографією самого автора. «Виріс під незмовчне гудіння заводу, що через річку за парком, всього в якихось надцяти метрах од нашого дому», – пише С. Мушник у статті «Робітнича тема в моєму серці» [15, 13-14]. Про важливе значення заводу «Серп і молот» в житті письменника наголошує Ю. Герасименко в книзі «Знай високе місце своє»: «Сергій рано залишився без батька, і цей завод став батьком майбутньому поетові. Це вони, старі, кадрові робітники, ветерани революції, ... що жили тут же, де й Сергій, виховували, направляли на вірний шлях і його, і його друзів ровесників» [5, 156]. Тож не один десяток віршів, повістей та оповідань написав С. Мушник про цей завод.

Після війни письменник деякий час працював на заводі транспортного машинобудування, на авторемзаводі та інших підприємствах Харкова. А навчаючись в літературному інституті, проходив практику на заводах «Серп і молот», ХТЗ, робітничій фабриці «Паризька комуна» та ін., де мав змогу познайомитися з колективом «для написання циклу віршів про робітничий клас» [9]. Можливо, саме тому робітнича тема так впевнено й переконливо звучить у творах письменника.

Автори критичних статей, що мали збірку «Повісті північної прохідної» за об'єкт дослідження, наголосили на актуальності обраної письменником тематики, виразили свої думки стосовно важливої виховної ролі змальованого у творах заводського колективу [11; 23].

Робітничча тема була актуальною в радянській літературі, а змалювання дружнього колективу, стало одним із основних ідейних інструментів, якими користувалися письменники соціалістичного реалізму.

Продовжує робітничу тематику С. Мушник і в наступній збірці повістей та оповідань «Осокорова заметіль», що була видана в Києві в 1970 році. Цього разу в полі зору письменника знову опиняється молодий робітник в період утвердження його як особистості, становлення світобачення. Книга була позитивно оцінена критикою, а Г. Гельфанбейн у своїй рецензії писав: «Після виходу збірки “Осокорова заметіль” можна говорити про її автора як про письменника, що робить конкретний вклад в розробку образу сучасного робітника, в художнє дослідження його внутрішнього світу» [4].

Тож до свого п'ятдесятиріччя С. Мушник мав уже дванадцять поетичних збірок та три книги повістей та оповідань, провідними темами яких є возвеличення подвигу радянського солдата та оспівування праці робітників заводів. Автори критичних статей намагалися показати письменника як людину близьку народові, якій відомі прагнення і переживання солдатів, робітників, шахтарів. Так В. Боровий у своїй статті вказує на зв'язок біографії С. Мушника з вибором провідних тем його творчості: «С. Мушник брав активну участь у Великій Вітчизняній війні, був поранений під Сталінградом, нагороджений кількома медалями. Прибувши до Харкова, працював на заводі ... І тема визвольної війни, героїзму радянського солдата, великого патріотизму кожної радянської людини, а також тема труда, робітничого класу – оці обидві теми є кровними для письменника» [2].

Безперечно, такі фрази і пояснення слугували інструментом, за допомогою якого письменник наближався до робітничого класу, адже щоб реалістично передати дійсність, треба було бачити її на власні очі. Тож на «потрібних» фактах з життя письменника акцентувалася особлива увага. Таким чином відбувається конструювання біографії письменника у необхідному партії руслі, де за певним шаблоном акцентується увага на зв'язку з робітничим класом («працював на заводах», хоча насправді працював він там дуже мало, адже у 1950 році вступає до Літературного інституту, після закінчення якого перебуває вже «на літературній роботі»).

До таких «потрібних» фактів із життя С. Мушника належать і згадані епізоди Г. Гельфанбейном у своїй рецензії на дещо пізнішу збірку «Гарячий день». Після слів захоплення, як вдало «автор розкриває під кутом зору сучасності» теми «військової звитяги й трудового подвигу» [3], критик говорить про автобіографізм деяких поезій, наприклад вірша «Університет», де Мушник розповідає, як пішов на війну з першого курсу Харківського університету, а також цикл віршів «У степу Донецькому». Г. Гельфанбейн пояснює, що «ще до боїв за Сталінград довелося авторові воювати в Донбасі» [3], таким чином пояснює прагнення Мушника оспівувати «шахтарський край» у багатьох своїх поезіях.

Тож у рецензіях на збірки С. Мушника «Заводська сторона» (1974) «Гарячий день» (1977), увага акцентувалася знову на наскрізній темі збірки – «вірності робітничому покликанню» [10].

У наступні кілька років виходять нові книги С. Мушника. Це документальна повість «Я стверджуюсь» (1979), збірки поезій «Десь тут мати моя» (1980) та «Одолінь трава» (1981) «Слово о полку нашім» (1987), книга повістей та оповідань «При шляхах маки цвітуть» (1982). Проте в критиці вони були майже не висвітлені. З'являлися статті в газетах, присвячені творчості С. Мушника до його 60 та 65 річчя, де його називають «досвідченим літератором» та «наставником молоді» [1], адже в цей час письменник був керівником літературної студії «Заводська ліра» при заводі імені Малишева, а також у 1981 році був нагороджений грамотою президії Верховної Ради УРСР за заслуги в розвитку української радянської літератури. Тож останні критичні статті висвітлюють С. Мушника як досвідченого, талановитого і актуального письменника, але характеризують його творчість лише в загальних рисах.

Отже, наявні рецензії та критичні статті, присвячені творчості С. Мушника, не дають повного уявлення про творчість письменника та його роль і місце в тогочасному літературному процесі. Наразі виникає потреба в перепрочитанні та сучасному аналізі як поетичних, так і прозових творів С. Мушника в контексті українського літературного процесу 40-80 рр. ХХ століття, на що й буде спрямований вектор наших подальших досліджень.

Література

1. Бойко В. Його одолінь трава / В. Бойко // Вечірній Харків – 1981. – 24 жовтня.
2. Боровий В. Сонячні гони письменника. Сергію Мушнику – 50 / В. Боровий // Ленінська зміна. – 1971. – 32 жовтня.
3. Гельфанбейн Г. Ковалі часу / Г. Гельфанбейн // Вечірній Харків. – 1977. – 23 червня.
4. Гельфанбейн Г. Люди високого долга / Г. Гельфанбейн // Красное знамя. – 1970. – 3 септєбря.
5. Герасименко Ю. Г. Знай високе місце своє. Літературно-критичні нариси / Ю. Г. Герасименко. – К.: «Радянський письменник», 1979. – 216 с.
6. Гольдев О. Шанувати свій хист / О. Гольдев // Прапор. – 1957. – №6, – С. 117-119.
7. Далада Н. Три шага молодого поета / Н. Далада // Молодая гвардія. – 1961. – №5. – С. 217-219.
8. Єськов В. Над книгами молодого поета / В. Єськов // Харків. Літературно-художній та громадсько-політичний альманах. – 1953. – Кн.3. – С. 211-212.
9. Лист №95 з проханням сприяти Мушникову С. М., адресований парторгу ЦК КПСС ХТЗ. 1952 рік. // Харківський літературний музей. – Д-104. – 1 арк.

10. Логвін В. Вірність. Критика і біографія / В. Логвін // Соціалістична Харківщина. – 1974. – 5 липня.
11. Мандебура С. Життя прохідної / С. Мандебура // Прапор. – 1969. – №8. – С. 97-98.
12. Мисик В. Про збірку поезій С. Мушника «Вітер часу» / В. Мисик // Харківський літературний музей. – НДФ-272. – 4 арк.
13. Миценко М. Перед наступом / М. Миценко // Соціалістична Харківщина. – 1965. – 15 вересня.
14. Михайлова Т. Де ж він, вітер часу? / Т. Михайлова // Літературна газета. – 1961. – 10 жовтня.
15. Мушник С. Робітнича тема в моєму серці / С. Мушник // Прапор. – 1976. – №6. – С. 13-14.
16. Наровчатов С. «Шу да шу, а что такое я пишу?» / С. Наровчатов // Литературная газета. – 1956. – 15 сентября.
17. Петров Ю. Друга книга молодого поета / Ю. Петров // Літературна газета. – 1952. – 4 вересня.
18. Славич В., Холодков В. Перша збірка / В. Славич, В. Холодков // Соціалістична Харківщина. – 1950. – 14 лютого.
19. С.Щ. Стиль нашої доби / С.Щ. // За марксо-ленінську критику. – №8. – 1933. – С. 3-8.
20. Федоров В. Дыхание жизни / В. Федоров // Красное знамя. – 1957. – 12 февраля.
21. Українські письменники. Біо-бібліографічний словник у 5 томах. Том 5. Радянська література. Л-Я. / укл. О.І. Черкашин, Н.Ф. Колосова, Т.К. Шерстюк. – К. «Дніпро», 1965. – С. 177-179.
22. Чорний В. Без вимогливості / В. Чорний // Дошкільне виховання. – 1966. – №9. – С.38.
23. Юрченко О. Світ високих почуттів / О. Юрченко // Ленінська зміна. – 1968. – 3 грудня.

Анотація

Должанська Ю. Творчість Сергія Мушника під призмою літературної критики 1940-1980 рр.

Стаття присвячена аналізу критичних статей та прижиттєвих рецензій на збірки С. Мушника. Автор намагається відтворити без ідеологічних викривлень життєвий та творчий шлях письменника. У статті розглядається історія публікацій збірок С. Мушника і висвітлення їх у рецепції критики, зазначаються основні хиби рецензій та акцентується увага на необхідності неупередженого перепрочитання творів письменника.

Ключові слова: Сергій Мушник, соціалістичний реалізм, радянська критика, робітнича тематика, контекст.

Аннотация

Должанская Ю. Творчество Сергея Мушника под призмой литературной критики 1940-1980 гг.

Статья посвящена анализу критических статей и прижизненных рецензий на сборники С. Мушника. Автор пытается воспроизвести без идеологических искажений жизненный и творческий путь писателя. В статье рассматривается история публикаций сборников С. Мушника и освещение их критиками, указываются основные недостатки рецензий и акцентируется внимание на необходимости непредвзятого перепрочтения произведений писателя.

Ключевые слова: Сергей Мушник, социалистический реализм, советская критика, рабочая тематика, контекст.

Summary

Y. Dolzhanska. Serhiy Mushnyk's oeuvre in the light of literary criticism in 40-80th years of the 20th century

The article analyzes the critical articles and lifetime reviews devoted to S. Mushnyk's oeuvre. The author tries to describe writer's life and career without any ideological distortions. The article examines the publishing history of Mushnyk's works and interprets them in the light of literary perception, indicates the main problems of reviews and focuses on the need to read Mushnyk's works without any prepossessions.

Keywords: Serhiy Mushnyk, socialist realism, Soviet criticism, working themes, context.

Статтю прорецензовано та рекомендовано до публікації кандидатом філологічних наук, доцентом Мельниковим Р.В.